HERMAN BURŠIĆ

DOGAĐAJ U PROŠTINI 1921. GODINE

Revolucionarni pokret rudara u Labinštini zbio se u isto vrijeme kada i pobuna seljaka Proštine. Ona je započela u prvim danima mjeseca veljače 1921, a bila je ugušena 6. travnja iste godine.

Stanovništvo Proštine, u jugoistočnom dijelu Istre, koje je živjelo u selima Cveki, Cokuni, Mutvoran, Vareški Mali i Veliki, Šegotići, Pavičini, Peruški, bilo je siromašno. To je krševit i neplodan kraj s dosta niske mediteranske šume i oranicama slabije kvalitete. Slaba ekonomska podloga upućivala je stanovnike na sporedna zanimanja. Zato su se Proštinari, da bi mogli preživjeti, pored poljoprivrede, bavili većinom vapneničarstvom kao dopunskom djelatnošću.

Za prvoga svjetskog rata većina stanovnika bila je odvedena u logore Austro-Ugarske Monarhije, jer je ovaj teritorij bio proglašen ratnom zonom. Kad se stanovništvo uoči završetka rata vratilo kući našlo je svoja imanja zapuštena i opustošena od austro-ugarske vojske. Glad i neimaština bili su svakodnevna pojava. Da bi utažili glad mnogi su mljeli koru od drveta i koštice od maslina. Aprovizacija austrijskih vlasti sastojala se jedino od rijetkih zaprežnih kola sirove repe koja se dijelila u vrlo ograničenoj količini za pojedino selo. Kad je Italija okupirala Istru, počeli su haračiti fašistički odredi koji su na najgrublji način provodili u djelo talijansku denacionalizatorsku politiku prema ovim krajevima. Ni Proština nije bila pošteđena.

Talijanska demokratsko-liberalna vlada bila je slaba, a talijanska je vojska pokazivala znakove dezorganizacije i nediscipline. Bilo je vojnika i podoficira koji su bili skloni prodavati i državno oružje.

Pokret seljaka Proštine koji je bio antifašistički, imao je, pored nekih obilježja klasnog karaktera, prvenstveno karakter pokreta za obranu nacionalnih interesa. Pokretom je rukovodila manja grupa lijevih radikalnih socijalista koja je bila povezana s Labinom, Pulom i drugim mje-

stima. To su bili: Tonin Šegota »Paškvin«, tajnik organizacije, student Ante Ciliga iz Šegotića, Mate Buić »Bagelja« i Luka Buić »Mišeta« iz Pavičina, Miho Buić »Monte« iz Kavrana, Martin Vareško iz sela Veliki Vareški, Tone Vareško »Kunčoz« iz sela Mali Vareški, Tone Peruško »Mišeta« iz sela Peruški, Tone Cukon »Momi« i Mate Vladislović iz sela Cokuni, Jakov Crljenica iz Mutvorana i grupa omladinaca: Tone Buić »Mišeta« iz Kavrana, Ivan Šumberac i Miho Šegota »Božin« iz Šegotića i Ivan Cukon iz sela Veliki Vareški.

Na opći tok ovog pokreta vjerojatno su djelovale i ideje »Velikog Oktobra« jer je dosta ljudi, direktno ili indirektno, sudjelovalo u njemu, pa je imalo veće mogućnosti da upozna te historijske događaje, naročito u vrijeme boravka u Moravskoj i Češkoj. To je doba vrenja i u susjednoj Italiji, kad proleteri mahom zauzimaju tvornice a seljaci provode silom agrarnu reformu i kad je svuda u zraku prisutna parola o socijalističkoj revoluciji koja je trebala donijeti velike promjene u socijalnim i političkim odnosima.

U Proštini su pokretu prišli uglavnom siromašni seljaci. Pored seoskih straža, seljaci su na Proštini bili formirali i »seoska vijeća« kao glavne organizatore otpora u svrhu samoobrane od čestih fašističkih napada. Odluku o samoobrani od fašista donijela je gore spomenuta grupa socijalista. Odluke su donošene kolektivno vijećanjem na skupovima po kućama, šumama i drugim skrivenim mjestima. U rukovodstvu je iz svakog sela bio po jedan ili dva člana koji su i rukovodili stražama i narodom svaki u svom selu. Da je organizacija pokreta mislila dublje na obranu od fašista, svedoči nam i ovaj podatak. Antun Ciliga, jedan od vođa pokreta, računao je i na pomoć socijalističke organizacije iz Pule. U tu svrhu bio je poslao omladinca Koštešića (čijeg se imena ne sjeća) iz Kavrana u Valturu do Antuna Pletikosa koji je bio jedan od prvih socijalista u svom selu i član omladinskog komiteta socijalističke organizacije u Puli, pa je kao takav održavao veze i sastanke i s puljskim rukovodstvom Socijalističke stranke. Koštešića su poslali k njemu zamolivši ga da ide u Pulu i izloži situaciju u kojoj se nalaze Proštinari. Prema tom planu socijalistička organizacija Pule trebala je pronaći pogodnu osobu, vojnog stručnjaka, koja bi pomogla Proštinare zabrinute prijetnjama fašista. Puljski socijalisti oglušili su se na zahtjev Proštinara koji su morali sami misliti na svoju obranu kako su znali i najbolje mogli.

Kako su se razvijali događaji?

U noći između 2. i 3. veljače 1921. došla je u selo Šegotiće grupa fašista da uhapsi komunistu Antuna Ciliga i ostale antifašističke prvake u Krnici. Budući da nisu postigli cilj, počeli su zlostavljati ukućane, odnijevši pršut, neobavljena se posla vratili kućama. Proštinarima je bilo jasno da na tome neće stati, pa su sve sposobno stanovništvo organizirali u narodnu stražu. Fašisti iz Vodnjana po drugi put upadaju velikim kamionom u Krnicu polovinom ožujka da uhapse đaka učiteljske škole Ljubdraga Brgića i svećenika Demekrija Ćurkovića, poznate borce za nacionalna prava Hrvata u tom kraju. Ova dvojica su se na vrije-

me sklonila, pa su tada fašisti produžili do Šegotića da uhapse studenta i komunistu Antuna Ciligu. Zahvaljujući blagovremenoj obavijesti stražara Ciliga se sklonio u obližnju šumu. Seljaci su očekivali povratak fašista još iste noći, pa su pojačali stražu. No, tek 4. travnja 1921. opet se pojavila grupa od 14 fašista iz Vodnjana i Marčane. Proštinari su bili na vrijeme obaviješteni o pokretu fašista od Josipa Čalića iz Marčane. Data je uzbuna i narod je pohitao na »Križ«. Fašisti su došli konjima i upali u gostionu na »Križu« koja bijaše vlasništvo Ivana Macuke. U gostionici i izvan nje počeli su maltretirati veći broj prisutnih seljaka. Prvi koji su zametnuli kavgu bili su fašisti Giovanni Stomilovich i Biagio Bonassin. Oni su najprije napali Jakova Crljenicu koji je držao u ruci torbu s crkvenim novcima sakupljenim kao milostinju, a pripadala je Ivanu Buiću »Domeniku«, Crljeničinom kumu, komorniku. Kad se pojavio Ivan Buić fašisti su napali i njega. Dvojica napadnutih su se branila i nastala je opća tučnjava. Fašisti, uvidjevši da pristiže sve veća masa ljudi i da će biti svladani, dali su se u bjeg prema Krnici. To se zbilo oko 14 i 30 sati. Fašisti su odveli sa sobom gostioničara i kovača Ivana Macuku koji je imao pušku i 17 metaka. Pobunjenici su potrčali za fašistima i na samom prilazu Krnici, kod kuće Ivana Banovića, mlinara, uspjeli su uhvatiti trojicu — Giovannija Stomilovicha, Biagia Bonassina i Giovannija Deprata. Prvu dvojicu su istukli kamenjem, kosirima i kundacima i ostavili ih na zemlji misleći da su mrtvi. Pobunjenici Antun Braus i Antun Zović oduzeli su Bonassinu pušku, cipele, sat s lancem, prsten i šešir, a Stomilovichu pušku, lisnicu s 200 lira i kapu. Fašistu Giovannija Deprata iz Marčane uspjeli su uhvatiti i pretući još ranije na »Černjavicama — Poklonu«. Antun Bras htio ga je ubiti kosirom na licu mjesta, ali je intervenirao Ivan Cukon »Volar«, koji ga je spasio i lično otpratio do lokve »Lamuć«, pa je Deprato uspio pobjeći kući u Marčanu.

Karabinjeri su držali stražu na Krničkom zvoniku. Oni su zapucali protiv pobunjenika koji su dolazili iz Proštine, ali su ovi ipak prodrli u selo. U Krnici je, osim karabinjerske stanice bila i stanica financijske straže i to u zgradi današnje pošte. Prvi je smirio situaciju marešalo finance Rigalbite koji se nenaoružan pojavio pred pobunjenicima i nagovorio ih da se raziđu kućama. Antun Ciliga, kao vođa pobune, prihvatio je ponudu uvjetovavši je oslobođenjem Ivana Macuke na što je suprotna strana pristala. U općoj pucnjavi u Krnici ranjena je u nogu Jolanda Pupin koja je kamenjem gađala pobunjenika Jakova Crljenicu koji se u blizini trga, u blizini kuće Lukešovih, skrivao i pucao prema financijalnoj straži. Kad ga je Jolanda pogodila kamenom u glavu, Crljenica je zapucao na nju i pogodio je u nogu. U 15,30 sati zamjenik predsjednika fašista iz Vodnjana Antonio Guarnieri javio se iz Krnice telefonom Komandi karabinjera u Vodnjanu i objasnio da su opkoljeni. Već u 17 sati došao je u Krnicu poručnik karabinjera Bruno Sala sa 16 vojnika i karabinjera. Iste večeri pobunjenici su zaustavili jedan kamion vojske i fašista na Staroj Stanici, 4 km od Krnice, na cesti Filipana—Vodnjan. U tom su kraju također operirali pobunjenici koji su kamenim zidom zabarikadirali cestu, pa se kamion morao vratiti u Krnicu.

Seljaci, pošto su oslobodili Macuku, vratili su se prema »Križu«. Pri povratku je dvadesetak seljaka isplaniralo borbeni položaj jer su bili sigurni da će se fašisti vratiti. Seljaci su se zaustavili na brdima »Kazalić« i »Glogi«. Bilo ih je preko stotinu i čekali su.

4. IV u 16 sati poručnik karabinjera Andrea Boni dobio je naređenje od Komande XII karabinjerske divizije da hitno otputuje s dva kamiona vojnika i karabinjera i da oslobodi opkoljenu karabinjersku stanicu u Krnici. On je ukrcao 28 vojnika, 2 podređena oficira 74. pješadijskog puka, 9 karabinjera i u 17 sati otputovao s dva kamiona pravcem Loborika—Marčana—Krnica. U Marčanu su stigli tek u 18,30 jer su dva puta imali kvar na motoru. Došavši na brdo »Kazalić« — raskršće za selo Cveke na cesti Marčana—Krnica — vojnici su se zaustavili i počeli uklanjati tri reda bodljikave žice koja je bila razapeta preko ceste. Pobunjenici su čekali u zasjedi i dobili naređenje od Cilige da pucaju samo ako naiđu fašisti. On se služio dalekorozom i izdavao naređenja na njemačkom jeziku. Kad su vojnici htjeli proslijediti, pobunjenici su ih dočekali baražnom vatrom. Zapucali su na prvi kamion vojske. U okršaju koji je trajao oko 30 minuta ranjeni su: kaplar Nunzio Ribera i vojnici: Alfonso Celentano, Gioacchino Ebber, Giovanni Perotta i Simeone Palmerindo, pripadnici 7. čete 74. pješadijskog puka stacioniranog u Puli. Pobunjenika je bilo dosta i bili su sakriveni iza zidova s desne strane ceste, na kojoj su, poput barikade, bila postavljena zaprežna kola krcata vapnom. Pošto se počelo smrkavati vojnici su se povukli prema Marčani. Na strani pobunjenika poginuo je Ivan Rubinić pok. Josipa iz Kavrana i to na samoj cesti dok je pucao u vojnike. Ranjeni su: Ivan Oravić pok. Mate iz sela Veliki Vareški, star 39 godina, lakše u nogu i Ivan Ciliga iz Šegotića, lakše u ruku.

Ranjeni talijanski vojnici prebačeni su iste večeri u vojnu bolnicu u Pulu. Slijedećeg jutra, 5. IV u 6 sati, umro je nakon operacije na abdomenu Simeone Palmerindo.

Interesantno je istaći da tajnik organizacije Antun Šegota, jedan od najradikalnijih socijalista na Proštini, nije učestvovao u sukobu s fašistima i talijanskom vojskom 4. IV, jer je na molbu Cilige tog dana bio otišao u Pulu da na policiji podigne pasoš za Ciligu, koji se bojao da ga uhapse, a trebao je otputovati u Prag na studije.

Iste noći, 4. IV u 22 sata, Komanda XII pješadijske divizije daje nalog na zahtjev političkih vlasti da rano ujutro 5. IV krene prema Krnici jedan bataljon 73. pješadijskog puka s 200 ljudi i 4 mitraljeza, podijeljen u dvije kolone po 100 vojnika pravcem Vodnjan—Filipana—Krnica, a druga skupina u pravcu: Šijana—Loborika—Marčana—Krnica. Kolona koja prođe kroz Vodnjan stavit će se na raspolaganje kapetanu karabinijera iz Rovinja Vincenzu Fattorusu. Dalje, daje nalog da se jedan bataljon 74. puka od 200 ljudi, pod komandom majora Graziotta, ukrca na torpiljarku »Calipso« i iskrca u Krničkoj luci. Kasnije je ova komanda stornirana jer »Calipso« nije uplovila u Krničku luku, već je razarač »Stocco« uplovio u Bršicu (Raški kanal), iskrcao desetak vojnika i pošto je okolo posvuda vladao mir, oni su se vratili na brod. O sudbini

»Stocca«, koliko se zadržao u luci, koliko je trupa prevozio i da li je uplovio u Krničku luku umjesto »Calipsa«, imamo samo indirektne podatke. Tako, npr., fašistički historičar Giovanni A. Chiurco u svojoj knjizi »La storia della rivoluzione fascista« Milano 1929, svez. III, str. 170—171, između ostalog piše: »Jake kontingente trupa iskrcao je razarač 'Stocco', a generalni komesar za Julijsku krajinu, Mosconi, u svom izvještaju vladi, opisujući događaje od 5. IV, kaže: »Postepeno je na mjesto slano, djelomice morem a djelomice kamionima, 300 vojnika pješadije koji su zauzeli Krnicu i produžili zajedno s karabinijerima da raščišćavaju teren od naoružanih seljaka koji su se raspršili po okolnim poljima.« Civilni komesarijat Pule, dopisom pod brojem 544 od 21. IV 1921. Glavnom komandantu mornarice spominje i mornaricu kao učesnicu u gušenju pobune: »L' azione energica ed immediata, svolta vigorosamente dalla Marina e dallo Esercito ... «

Učesnici pobune tvrde da su im se talijanski vojnici s mora iskrcali iza leđa i da je tek tada skršen njihov otpor. Prisjećam se, dalje, da sam lipnja mjeseca 1954. putovao u Švicarsku i da sam tom prilikom u vlaku prema Milanu razgovarao s jednim Talijanom, suputnikom. U nevezanom razgovoru ispričao mi je da poznaje Istru i kad sam mu rekao da sam iz okolice Pule, odnosno Krnice, saopćio mi je da je bio ukrcan na razarač »Stocco« i da se odred iskrcao u Krničkoj luci za vrijeme pobune 1921. Prema tome, mora biti valjana tvrdnja da je i »Stocco« učestvovao u gušenju pobune iskrcavši jedan mornarički odred.

Tvrdnja nekih pobunjenika, kao i Ferda Čulinovića, koji u svojoj knjizi »Revolucionarni pokret u Istri 1921«, na strani 80, piše da je s talijanske strane bilo angažirano u ovoj akciji nekoliko tisuća, odnosno 2500—3000 vojnika i fašista, neosnovana je, jer je iz dokumenata vidljivo da je maksimalna angažirana snaga regularne talijanske vojske, karabinijera i finanaca bila oko 400—500 ljudi. Ovom broju treba svakako pridodati i druge fašiste našto nas upućuje »Il Popolo di Trieste« koji 7. IV 1921. piše: »Iz svih krajeva Istre stigli su u Vodnjan fašistički odredi koji su upućeni u pomoć svojim drugovima u borbama protiv buntovnih Hrvata. Iz Rovinja, iz Pazina i iz drugih sela stiglo je jučer preko stotinjak fašista koji su se zajedno s fašistima iz Pule i Galižane uputili u pravcu sela Filipane u koju su se sklonili Hrvati.«

5. IV kapetan karabinijera Fattoruso, koji je zajedno sa zamjenikom komesara javne sigurnosti Renzom Mambrinijem rukovodio operacijom gušenja pobune, javlja telefonom Civilnom komesarijatu u Pulu da su u zoru odredi fašista iz Vodnjana i Pule prodrli u selo Šegotiće da pronađu krivce poznatih atentata. Ali budući da su našli pusto selo, zapalili su kuće glavnih osumnjičenih nanijevši teške štete stanovima. Prema izvještaju majora Uga Simonija, komandanta divizije karabinijera iz Pule, broj 432/12 od 6. travnja, to se zbilo prije negoli su stigle regularne trupe poslane u pomoć. Zapravo, prema Fattorusu, samo zahvaljujući regularnoj vojsci spriječeno je daljnje nasilje fašista u obližnjim selima. »Pronto intervento scrivente con dipendenti evitò atti punitivi villaggi limitrofi Vareschi e Peruschi, covi rivoltosi.«

Što se zapravo zbilo?

Fašisti su 5. travnja najprije zapalili gostionicu, kovačku radionicu i stan Ivana Macuke, koji je kuću držao u najmu, a bila je vlasništvo Antuna Cilige pok. Ivana iz Šegotića. Procijenjena šteta na kući iznosi 11.044 lira. Tada su fašisti produžili u Velike Vareške i zapalili dvije kuće, u svakom redu sela po jednu kako bi se požar lančano proširio na ostale zgrade. Zapaljene su kuće: 1. Miha Vareška kbr. 153 i pričinjena je šteta od 8.725,60 lira; 2. kuća broj 95 Ivana Oravića sa štetom od 5.485 lira; 3. kuća Jakova Rebule pok. Luke sa štetom od 456 lira; 4. kuća br. 94 Gašpara Vareška pok. Gašpara, šteta 228 lira i 5. kuća Antuna Cukona pok. Mihe sa 145 lira štete.

U Šegotićima su se najprije razletjeli po kućama i počeli bespoštednu pljačku pobravši sve što im se svidjelo: pršute, slaninu, zlato, srebro, rublje, sukno, ponjave, perad (krupnu stoku je izbjeglo stanovništvo povelo sa sobom u šumu), a potom su polili zgrade benzinom i zapalili.

Tu su zapalili čitavo selo, samo su spašene na pola izgorene kuće Josipa Zovića, Grge Šumberca, Ivana Šegota »Paškvinega« i Paškvalina Peruška »Hinkala«.

Izgorjele su slijedeće kuće i staje:

1. staja Josipa Peruška pok. Antuna	šteta	5.051,40	lira
2. kuća br. 68 Josipa Zovića	„	1.120	„
3. kuća br. 72 Mate Šegote	„	5.278,40	„
4. kuća br. 73 Roka Šegote	„	16.235,40	„
5. kuća br. 74 Jakova Šegote	„	11.354,10	„
6. kuća br. 75 Martina Šegote	„	9.275,20	„
7. kuća br. 75 Josipa Šegote	„	5.099,20	„
8. kuća br. 77 Ivana Siljana	„	6.765,40	„
9. kuća br. 79 Ivana Peruška	„	5.213,40	„
10. kuća br. 80 Grge Peruška	„	4.182,20	„
11. kuća br. 79a Josipa Peruška	„	214	„
12. kuća br. 79b Josipa Peruška	„	240	„
13. kuća br. 70 Josipa Peruška	„	7.045,40	„
14. staja Josipa Peruška	„	5.914	„
15. kuća br. 70 Roka Peruška	„	9.330	„
16. kuća br. 71 Antuna Cveka	„	10.481,50	„
17. kuća br. 65 Marije Peruško	„	5.680,20	„
18. kuća br. 67 Martina Peruška	„	13.516	„
19. kuća br. 66 Martina Peruška	„	5.285	„
20. kuća br. 69 Josipa Šegote	„	11.438,20	„
21. staja Josipa Šegote	„	5.168,60	„
22. staja Antuna Cilige	„	9.341,60	„
23. kuća br. 162 Martina Cveka	„	9.682,80	„
24. kuća br. 159 Ane Šegote	„	7.867,80	„
25. kuća br. 145 Antuna Cilige	„	23.058,50	„
26. kuća br. 138 Antuna Šegote pok. Martina	„	9.485,20	„
UKUPNO:		229.396,60	„

Ovu je štetu na kućama i stajama procijenio općinski tehničar iz Vodnjana koji je službeno došao u Šegotiće i Vareške da izvrši procjenu, pa nemamo razloga da posumnjamo u vjerodostojnost štete, pogotovo što su to uradili službeni talijanski organi.

Vandalsko divljanje fašista nastavljeno je u Mutvoranu slijedećeg dana (6. IV). Dvanaest fašista koji su dolazili iz sela Cveki s jednim janjetom i jednom kokoškom na bajonetima, banuli su u kuću Ivana Žudiha i porazbijali mu sve u kući. U podrumu su istočili vino, krampom porazbijali stolove, stolice i krevete, prozore i okvire, sve kuhinjsko posuđe, te posjekli vinovu lozu penjačicu pred kućom i oko kuće koja je davala i do 900 litara vina godišnje. Zatim su se okomili na kuću Jakova Crljenice »Kukulusa«. I njemu su dosta toga porazbijali, istočili silom vino, uništili šemizet i škrinju udarcima krampa, polili benzinom i zapalili svu robu koju su njegove četiri sestre bile sklonile u vrt. Posjekli su mu i 35 loza penjačica oko kuće. Malo bolje prošla je kuća Antuna Koštešića i njegova brata Jakova u kojoj su fašisti također divljali. Valja spomenuti da ni glavni krivac Marko Komparić, koji se svesrdno stavio na raspolaganje vlastima i pobjegao 5. IV uvečer u Marčanu da prokaže ljude, nije bolje prošao, jer su fašisti i njemu porazbijali u kući, ne znajući da je on u Marčani i da im se stavio u službu. Dok je iz Marčane stigla zapovijed komande da se poštedi njegova kuća, tamo je već bilo dosta toga uništeno. Marko Komparić je u Marčani prokazao 36 osoba koje su sudjelovale u pobuni. U Cokunima su bacili bombu na ognjište u kući Martina Brausa, ali nisu pričinili nikakve štete. U Cokunima su isprebijali postolara Matu Vladislovića, a u šumi, nedaleko sela, išamarali su Josipa Cukona »Tončinega« kad su ga našli kako sakriva slaninu i ostale stvari.

5. IV započela je akcija »čišćenja« i hapšenja u cijelom kraju. Tog dana pobunjenici su tu i tamo pružili otpor, zapucali na Talijane ali prave bitke nije bilo nigdje. To ističu i svi službeni dokumenti talijanske vlasti. Braniteljima je ponestalo municije i neki su u skupinama počeli uzmicati prema moru.

6. IV nastavljena je akcija »čišćenja«. Tako je vojska 7. čete 74. pješadijskog puka (100 vojnika, 2 oficira, 4 karabinijera i 4 pripadnika financijalne straže) pod komandom kapetana Nikole Trevisija krenula iz Krnice u 9 sati u pravcu selâ Cokuni — Mutvoran — Cveki — Marčana. U blizini Mutvorana i Cokuna naišla je na šezdesetak pobunjenika. Došlo je do puškaranja. U tom opkoljavanju zarobljena su 24 pobunjenika i ubijen je seljak Jakov Cvek »Matuc«, star 49 godina. On se vraćao iz polja noseći na ramenu »rankun«. Vojnici su mu vikali: »Mani in alto« a on, budući da nije razumio talijanski, nije poslušao, pa su ga na licu mjesta ubili između Cokuna i Mutvorana u predjelu zvanom »Vrhovina«.

Istu večer, 6. IV, pobunjenici su napali vojsku kapetana Billanija iz 75. puka kod sela Vareški, no žrtava nije bilo. 6. i 7. IV uhapšeno je oko 200 osoba od kojih je 89 zadržano, a ostali su pušteni kućama.

U svim se izvještajima spominje da se vođe pobune, student Antun Ciliga i Antun Peruško pok. Ivana, zvani »Mišeta«, star 34 godine, iz Peruški, kriju pred pravdom. Njih dvojicu Talijani i nisu uhvatili, jer je Antun Ciliga nestao. Kasnije se saznalo da je otputovao u Prag da nastavi studije, a zatim se prebacio u Beč, gdje se 3. VIII 1922. oženio liječnicom Ljubom Volcevom, Makedonkom. »Mišeta« se mjesec dana krio u šumi »Kaval«, pa je emigrirao u Jugoslaviju.

U »čišćenju« Talijani su zaplijenili 35 ispravnih pušaka (22 austrijske, 3 talijanske i 10 lovačkih), 15 neispravnih pušaka, 9 pištolja u dobrom stanju, 25 u lošem stanju, 1 pištolj za ispaljivanje raketa, 2 eksplozivna naboja želatine, 7 naboja dinamita, 5 kg baruta i 6 bodeža, odnosno bajoneta.

Glavni snabdjevač oružja za pobunjenike bio je Antun Cvek pok. Martina, zvani »Kučaja«, iz Kavrana. On je svojevremeno pohranio dosta pušaka nakon austrijskog sloma, a bombe je izrađivao Josip Vareško Ivanov iz Pavičini. Prema izjavi koju je na saslušanju u Marčani dala žena Ivana Macuke, bombe što ih je pravio Josip Vareško isprobavane su kod Macukine gostione na »Križu«.

Pošto je Civilni komesarijat iz Pule obaviješten o vandalskim aktima nasilja fašista u Šegotićima, Vareškima i Mutvoranu, on se, pod brojem 544 Gab. od 6. IV, obratio zamjeniku komesara javne sigurnosti Renzu Mambriniju, šefu ureda javne sigurnosti Sonninu, kapetanu karabinijera Fattorusu i komandantu divizije karabinijera u Puli, poslavši im dopis slijedećeg sadržaja:

»Parebbe che squadre numerose di cittadini armati come rappresaglia avrebbero compiuto devastazioni ed incendi di interi villaggi, atti che costituiscono non minor deplorevole violenza di propositi e che non arrecano alcun vantaggio al gran nome della civiltà italica.

Ciò promesso, prego le SS. LL. di voler disporre urgenti indagini per accertare e riferirmi la veridicità dei fatti e assicurare alla giustizia penale gli autori di tutte le infrazioni di legge che si ebbero a deplorare in queste dolorose contingenze senza alcuna distinzione di parte.«

(»Čini se da su mnogobrojni odredi naoružanih građana za odmazdu izvršili pustošenje i paljenje čitavih sela, činovi koji predstavljaju žalosno nasilje i koji ne donose nikakvu korist velikom imenu talijanske civilizacije.

Nakon rečenog, molim Vaše gospodstvo da odredite hitnu istragu radi utvrđivanja vjerodostojnosti činjenica, te da se krivično gone počinitelji svih povreda zakona koje su se zbile u ovim žalosnim događajima bez obzira na stranke.«)

Iako su gore spomenuti dobili nalog da se krivci privedu pravdi, nitko nije nikad odgovarao za sve ono što je učinjeno. Dapače, šef ureda javne sigurnosti Civilnog komesarijata Sonnino u svom izvještaju od 20. IV opravdava čin fašista, pa kaže:

»Se nel ritmo di un'azione così organica e così vigorosa, qualche gruppo di fascisti riuscì a compiere atti di violenza contro alcuni caso-

lari menando esagerato vanto delle proprie gesta, ciò nulla toglie alla civile fermezza delle forze impegnate cui potè sfuggire l'atto impulsivo di detti giovani, ma cui unicamente è dovuto il risultato dell'azione repressiva.«

(»Ako je u toku jedne tako organske i tako silovite akcije poneka grupa fašista uspjela izvršiti nasilje protiv nekoliko kućica provodeći pretjerano hvalisanje vlastitih podviga, to ništa ne umanjuje građansku ustrajnost angažiranih snaga kojima je mogao izbjeći impulzivan čin spomenutih mladića, ali kojima jedino treba pripisati rezultat represivne akcije.«)

U samoj Krnici nisu zapalili niti jednu kuću. Htjeli su zapaliti dvije i to Ljubdraga Brgića i Josipa Škabića pok. Vazmoslava kao najtvrđih Hrvata, ali to nisu uradili iz prostog razloga što se prva kuća naslanjala na kuću Talijana — fašiste Giovannija Dongettija, dok je druga bila u sklopu »palaca Škabića«, pa bi, da su tu kuću zapalili, stradale i ostale.

Dok su talijanski vojnici obilazili Krnicu, odjednom je netko zapucao. Vjerojatno je to bio kakav talijanski vojnik. Netko je izbacio parolu »da dolaze socijalisti iz Raše«, pa je nastala strka. Vojnici su počeli pucati i trčati u pravcu Raklja. Jasno da socijalista nije bilo, pa su se oni okomili na civilno stanovništvo koje su našli u polju. Tako su, na primjer, Ivan Cetina iz Beloća, Ivan Cukon »Piljeta« iz Krnice i Jakov Rakonja, također iz Krnice, palili vapnenicu u šumi »Grankajer«, vlasništvo Mate Buršića iz Krnice. Kad su čuli pucnjavu uplašili su se, pa su se prva dvojica sakrila u posječenu šumu koja je ležala okolo vapnenice, dok je Jakov Rakonja pobjegao k svom bratu na njivu gdje je ovaj orao (da mu tobože pomogne). Kad su vojnici pronašli Cetinu i Cukona, izvukli su ih iz šume i počeli tući. Gonili su ih i tukli neprekidno do sela, pogotovu kod crkvice Sv. Valentina, a zatim u kasarni karabinijera. Tek kad je došao brigadir karabinijera Cavallero, koji je službovao u Krnici i koji ih je poznavao, pušteni su na slobodu. Slično su postupili i sa Jurom Valićem iz Raklja koji je radio u svom polju pokraj Krnice. Njega su uhvatili u bijegu u predjelu »Glavica« i dopremili ga u selo. Tukli su ga nemilosrdno naočigled zaprepaštenih mještana. Jadni Valić, usred Krničkog trga, bacio se na koljena pred nekim oficirom moleći milost, ali umjesto milosti dobio je udarac kundakom. Žena brigadira finance i Giovanni Dongetti klicali su od veselja i bodrili vojnike da ga još jače tuku. U maltretiranju naših ljudi najžešći su bili fašisti Vodnjana koji su zaista bestijalno mučili zatvorenike. Među ovima ističemo: Antonija Guarnierija, Antonija Golešića, Marija Godinu, činovnika u općini Cukerića, limara Moschenija, Pietra Benussija i Renata Sansu.

Kako su prošli zatvorenici?

Nakon što su pali u ruke vlastima i fašistima odvedeni su u Marčanu, u školsku zgradu, u kojoj je bila formirana komisija koja ih je ispitivala. Jakov Crljenica izjavio je kako su mu svezali ruke i noge, razapeli između klupa i toliko ga tukli da je nekoliko puta padao u nesvijest. Isprebijali su mu prste na lijevoj nozi i dva prsta na ruci, tako da je postao invalid. Ništa bolje nisu prošli ni ostali zatvorenici. U Marčani

su ih tukli i noću. Kasnije su jedan dio zatvorenika svezali i kamionom odvezli u Vodnjan. Na cesti dugoj 8 kilometara od Marčane do Vodnjana tri puta su zaustavljali kamione da tuku zatvorenike. U Vodnjanu su svi zatvorenici, vezani špagom, morali proći kroz špalir fašista koji su ih tukli drvenim štapovima i bakalarom. Ne manje ratoborne bile su fašistkinje koje su punile čarape šljunkom i udarale zatvorenike. Neki fašistički glavešina tukao je zatvorenike kratkim štapom na čijem su vrhu bili pričvršćeni bičevi s olovnom kuglicom. Svake noći po 2 do 3 puta dolazili su fašisti u zatvor da tuku zatvorenike, tako da je jednom sudac Poštet iz Fažane, dirnut njihovim patnjama, energično ustao u obranu zatvorenika.

8. travnja 1921, rano ujutro, 27 zatvorenika prebačeno je u puljski zatvor. U međuvremenu se Sonnino dogovorio s Renzom Mambrinijem i kapetanom Fattorusom da ostale zatvorenike prebace sutradan, tj. 9. IV, u puljski zatvor, i to rano uzjutra kako bi se izbjeglo nasilje od strane fašista. Oni koji su izravno iz Marčane prebačeni u puljski zatvor izbjegli su vodnjanski »kalvarij«. Važno je istaći da je nekoliko zatvorenika bilo toliko isprebijano u zatvoru, da su nekoliko godina iza toga i umrli od posljedica batinjanja. To su: Antun Braus, Mate Vladislović, Tone Vareško »Kunčoz« iz sela Mali Vareški i Tone Vareško »Kralj« iz sela Veliki Vareški.

Da li je taj jadni narod bez krova, kruha i ostalog za život dobio kakvu pomoć?

Iz prepiske izvanrednog komesara dra Antonija Deltona s općinskim povjerenikom Antunom Škabićem pok. Vazmoslava iz Krnice vidi se da su se oni zaista mnogo zauzimali za pomoć stanovništvu, ali je ona bila neznatna, dapače simbolična.

Dr Delton obratio se Civilnom komesarijatu s molbom da se od vojske dobije barem 300 pokrivača bilo kakve vrste, samo da su upotrebljivi, kako bi se pučanstvo zaštitilo od zime, a u međuvremenu je odredio da se iz općinskih fondova nabavi nekoliko pokrivača.

Općinski povjerenik iz Krnice primio je 20. IV. iz Vodnjana putem Nikole Dognettija 3 omota pokrivača, od kojih su dva sadržavala 50 pokrivača, a jedan po 11. Ako se ovim doda još 30 teških pokrivača koji su ranije poslani, proizlazi da je tada dobiveno ukupno 141 pokrivač, 12 prsluka, 8 odijela za dječake i 3 odijela za djevojčice. 21. IV općinski povjerenik javlja da je tu robu podijelio žiteljstvu u Šegotićima i Vareškima. Javlja, dalje, da je pomoć narodu neophodna za popravak kuća, jer da tako dalje neće moći živjeti u stajama, nehigijenski. Preporučuje da se tom pučanstvu podijeli nešto bijelog rublja, pogotovu obuće jer su mnogi bosi.

Kad se izvanredni komesar dr Antonio Delton iz Vodnjana dopisom br. 1651, 10. travnja 1921, obratio za pomoć Kraljevskom civilnom komesarijatu naveo je da su 22 kuće spaljene i da je uništeno sve ono što je bilo u njima (namještaj, odjeća i poljoprivredni proizvodi), da selo Šegotići ne postoji više i da je 138 osoba, većinom žena i djeca, bez krova, kruha i da im nedostaje najneophodnije za život.

Kako stoji s pomoći s druge strane?

S druge strane najviše se angažiralo u prikupljanju pomoći društvo »Edinost« sa sjedištem u Trstu. Poduzelo je veliku akciju. Na prikupljanju pomoći veoma je aktivan bio Ivan Stari koji je nekoliko puta posjetio Šegotiće i na licu mjesta pomogao narodu. Preko društva »Edinost« dolazila je uglavnom drvena građa (grede, daske i letve) ali ne direktno već preko Tone Crljenice, »Perice«, koji je imao skladište u Puli. Koliko je toga došlo kao pomoć, teško je utvrditi. Ciligini su dobili dvoja zaprežna kola dasaka da bi pokrili krov kuće, a tako po prilici i ostali. U odboru, formiranom u tu svrhu, bili su Antun Šegota »Paškvin« i Miho Bujić »Cinkvantin«.

Ovaj mozaik podataka ne bi bio potpun bez spomena ostalih učesnika koji su se u tim danima digli i borili u sjeverozapadnom dijelu Krnice. To su bili seljaci sela Manjadvorci, Kuići, Biletići, Prdajci, Hrelići, Belavići i Prodol. Oni su u Optužnici Javnog tužitelja za Julijsku krajinu u Trstu navedeni od red. broja 90 do 118. Njihova se imena citiraju prema dokumentu koji je objavio F. Čulinović u svojoj knjizi »Revolucionarni pokret u Istri 1921«:

1. Ruba Antun pok. Antuna,
2. Oravić Mate od Josipa,
3. Grabar Marija od Franje,
4. Brgić Antun pok. Ivana i pok. Pliško Marije rođen 17. lipnja 1876, sa stanom u Manjadvorcima, posjednik i općinski povjerenik, ranije kažnjavan.
5. Udešić Miho od Berta,
6. Benčić Josip od Antuna,
7. Pliško Ivan od Mate,
8. Brkarić Franjo od Ivana,
9. Zenzerović Dragutin od Vazmoslava,
10. Prdec Jure pok. Josipa,
11. Brgić Ivan pok. Mihe,
12. Brgić Antun od Antuna,
13. Brgić Antun pok. Antuna,
14. Ruba Ivan od Vazmoslava,
15. Zalian Josip pok. Jure,
16. Biletić Božo od Ivana,
17. Ruba Martin pok. Josipa,
18. Brgić Miho pok. Mihe,
19. Biletić Josip od Ivana,
20. Pliško Miho pok. Pavla,
21. Pliško Ivan pok. Antuna,
22. Tade Josip pok. Josipa,
23. Učkar Miho pok. Antuna,
24. Brgić Jure pok. Jure,
25. Brgić Antun pok. Martina,
26. Brgić Ivan pok. Ivana,

27. Kliba Miho od Mihe,
28. Brgić Josip pok. Ivana,
29. Prdec Martin pok. Josipa.

Optužnica ih tereti: 1. što su uveče 4. travnja 1921. na Staroj Stanciji u blizini Prodola ispalili s predumišljajem nekoliko metaka protiv jedne grupe financijalne straže i fašista, među kojima su se nalazili Giovanni Stomilovich i Biagio Bonassin; 2. što su zakrčili javne ceste kamenjem i drvima; 3. Antuna Brgića »Brgelina« posebno za zločin što je 4. travnja 1921. u selu Filipani i okolnim selima formirao oružanu grupu nad kojom je imao vlast; 4. što je grupa posjedovala i iznijela iz kuće vatreno oružje (puške i pištolje) a da nije imala propisanu dozvolu od vlasti.

Protiv seljaka vodio se istražni postupak, ali do glavne rasprave i nije došlo. Tisak tim događajima, iz razumljivih razloga, nije davao gotovo nikakav publicitet. Uhapšenici su u grupama puštani kući, a najdulje su ostali u zatvoru Antun Braus, Antun Zović, Marko Vareško i Jakov Crljenica (7 mjeseci i 1 dan). Krivični postupak obustaljen je protiv seljaka 1925. pozivom na kraljevsku amnestiju u Italiji (K. D. 31. listopada 1923, br. 2278).

Mislim, da bi trebalo ispraviti neke netočnosti iznijete u talijanskim dokumentima Civilnog komesarijata Pule koji govore o događajima na Proštini u travnju 1921, iako »in definitiva« ne mijenjaju situaciju ipak su prisutne:

1. Pobunjenici nisu na »Križu« uhvatili fašiste Stomilovicha i Bonassina, koji su nakon kavge pobjegli prema Krnici, već na samom prilazu Krnici kod kuće Ivana Banovića.

2. Taj isti Ivan Banović, mlinar, nije ih mogao pokupiti sa svojim zaprežnim kolima kada se to popodne vraćao iz Šegotića kuda je bio otišao poslom, već im je mogao pružiti pomoć direktno u vlastitoj kući gdje se događaj i zbio.

3. Formulacija optužnice da su pobunjenici, navedeni pod toč. A, d »pucali na odrede fašista i financu iz škole u Brusini«, nije točna, jer su Brusini štaja prema moru između Krnice i sela Marusi, pa tamo i nema naselja, pa ni škole.

4. Optuženi, navedeni u Optužnici pod toč. B, (odnosi se na seljake sela Manjadvorci, Hrelići, Prodol, Kujići itd. — sjeverozapadno od Krnice), organizovali su zasjedu protiv fašista na Staroj Staniciji pokraj Prodola, na cesti Krnica—Prodol, a ne pokraj Filipane.

5. Seljak kojega su kod Mutvorana (6. IV) ubili vojnici kapetana Trevisija nije imao veze s pobunom i nije se zvao Matus ili Matussi Giacomo, već Jakov Cvek kojemu je nadimak »Matuc«.

NAPOMENA:

Do podataka iznesenih u ovom radu došao sam proučavajući slijedeće izvore i literaturu:

1. Arhiv Civilnog komesarijata Pule (Historijski arhiv, Pazin).
2. Ferdo Čulinović, Revolucionarni pokret u Istri 1921, Zagreb 1951.
3. Prepiska općinskog povjerenika iz Krnice Antuna Škabića pok. Vazmoslava s izvanrednim komesarom drom A. Deltonom iz Vodnjana (lična svojina).
4. Giovanni A. Chiurco, La storia della rivoluzione fascista, Milano 1929.
5. Optužnica generalnog javnog tužitelja za Julijsku Krajinu u Trstu. Trst 13. srpnja 1925 (lična svojina).
6. Izjave učesnika događaja na Proštini: Josipa Cilige, Jakova Crljenice, Jure Cveka, Josipa Cukona »Tončinega« i Ivana Peruška »Salata« iz sela Peruški, Albine Škabić iz Krnice, Jakova Brausa iz sela Cveki, Marije Cvek, rođene Žudin iz sela Cveki i Ive Cveka iz Mutvorana.